

**Şubat 2001 Ekonomik Krizi Sonrasında
İthalat Fonksiyonunun Yapısal Değişiminin İncelenmesi**

Hüseyin ALTAY*

Fatih ÇELEBİOĞLU**

Özet: Ülkemizde kronik bir yapıya bürünen ekonomik krizlerin temelinde, iç ve dış kaynaklı bir çok sorunun yattığı bilinmektedir. Ancak, dış ticarete yaşanan olumsuzluklar, bu sorunların en önceliklilerindedir. Küresel pazarlarda bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, dış talebi olan ihraç ürünleriyle rekabet gücü elde etmiş ülkelerde, ihracat ithalatın belirleyicisi konumundadır. Aynı zamanda dış pazarlarda rekabet gücü yüksek olan bu ülkelerde, güçlü para politikasına rağmen ihracat artırılabilmekte, ithalat maliyetleri minimize edilebilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde dış ticaret açığı ve buna bağlı cari işlem dengesizliklerinin önüne geçilmektedir. Ancak ülkemizde dış pazarlarda rekabet gücüne sahip olmayan ihraç ürünleri, kriz dönemlerinde yüksek oranlı devalüasyonlarla desteklenirken, bunun tersine ihracatın alt yapısını oluşturan ithalat pahalılaşmaktadır. Yükselen girdi maliyetleri ve sıcak para girişleri TL'nin yeniden değerlendirilmesine, ihracat ve ithalat dengelerinin tekrar tersine dönmesine ve yeni bir devalüasyon baskısına neden olmaktadır. Bu durumun ithalat fonksiyonu bağlamında ele alındığı bu çalışmada yukarıda ifade edilen kısır döngünün 2001 krizi sonrasında da devam ettiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik kriz, ithalat, ihracat, cari açık, döviz kuru

**Examination of Structural Alteration of Import Function After
February 2001 Economic Crisis**

Abstract: It has been known that many internal and external question laids behind the basis of the economic crises transformed into the chronic character in our country. Nevertheless, the negativities in foreign trade are their most important ones. The export determines the import in any countries that gain the power of competitiveness by means of export goods with foreign demand and knowledge and technology intensive in global markets. At the same time, in these countries, whose power of competitiveness is rather high in external markets, the exportation can be increased in spite of the strong money policy, as well as her import costs are minimum. Impliedly, in such a kind of countries foreign trade and the imbalances of ongoing operations can be prevented. But in our country in crisis seasons while the export goods which do not have the power of competitiveness have been supported with high devaluation, paradoxically, the import becomes much more expensive. Depending on this, rising income costs and hot money (liquidity) causes the revaluation of Turkish lira and imbalances in export-import and the pressure of the devaluation. In this study which has been focused on the import functions, it is claimed that this vicious circle keeps up onwards of the 2001 economic crisis.

Key Words: Economic Crisis, import, export, current deficit, exchange rate

* Öğr. Grv., Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

** Arş. Grv., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler, genellikle finansal açıdan incelenmiştir. Bu çalışmada ise ekonomik krizlere, reel ekonomi açısından yaklaşılacaktır. Çalışmanın odak noktasını, dış pazarlarda rekabet gücü eksikliğinden kaynaklanan dış ticaret açıkları ve buna bağlı olarak artan cari işlem açıkları oluşturmaktadır.

Türkiye’de, 24 Ocak 1980 Kararları’yla ihracata dayalı büyüme modeli tercih edilmiştir. Bilindiği gibi küreselleşme süreci, firmaların daha şiddetli bir rekabet ortamında bulunmalarına neden olmaktadır. Diğer ifadesiyle küresel ekonomik sisteme entegrasyon çalışmaları, küresel normlarda rekabet etmeyi kabullenmek anlamına gelmektedir.

Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde, verimlilik düzeylerini artırmış, bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri ve dış pazarlarda talebi yüksek, kısaca, rekabet gücü bulunan mal ve hizmetleri üretmeyi başarabildikleri görülmektedir. Ancak Türkiye’de ise dış pazarlardaki rakiplerinin aksine, 1980’li yıllardan bu yana üretim ve ihracat, salt parasal teşviklerle desteklenmiştir. İthalat, üretim ve ihracat, ağırlıklı olarak döviz kuruna göre şekillenmiştir. Ayrıca, üretim ve ihracatın gittikçe ithal girdiye daha fazla bağımlı hale gelmeye başlaması, döviz kuruna bağlı olarak ihracat ve ithalat arasında çelişki yaşanmasına ve bir kısır döngünün oluşmasına neden olmaktadır.

Rekabet gücü düşük olan ürünlerin ihracatını artırma ve dış ticaret sorunlarını aşma amacını taşıyan yüksek devalüasyon uygulamaları, kısa bir dönem için ihracat artışlarına destek olup, dış ticaretteki olumsuzlukları gidermiştir. Ancak sonrasında ithal girdi maliyetlerinin yükselmeye başlaması, düşük verimlilik ve sıcak para girişleri TL’nin yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum ise ihracat artışını engellerken, ithalatın tekrar avantajlı konuma gelmesine neden olmaktadır. Ancak bu şartlar altında üretimin ve ihracatın duraklama eğilimine girmesi, ithalatın tüketim malarına kaymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranları azalmakta, dış ticaret ve buna bağlı cari işlem açıklarının büyüyerek, devalüasyon üzerinde yeniden bir baskı oluşturmaktadır.

Bu açıdan 5 Nisan 1994 öncesi ekonomideki genel manzaraya bakıldığında; reel ekonomik sistemin istikrarlı, sağlam temellere oturtulamadığı, üretimde işletmelerin rekabet güçlerinin dünya standartlarına çıkarılmadığı, dış ticaret açıklarında olağanüstü artış ve buna bağlı olarak da istikrarlı büyümenin sağlanamadığı görülmektedir. (Alpago, 2002, 120) Dış ticaret, görünmeyen işlemler ve karşılıksız transferleri içeren cari işlemler, 1993 yılında Cumhuriyet tarihinin en büyük açığını vermiş ve açık bir önceki yılın eş dönemine göre yaklaşık 8.5 kat artarak 505 milyon dolardan 4.721milyon

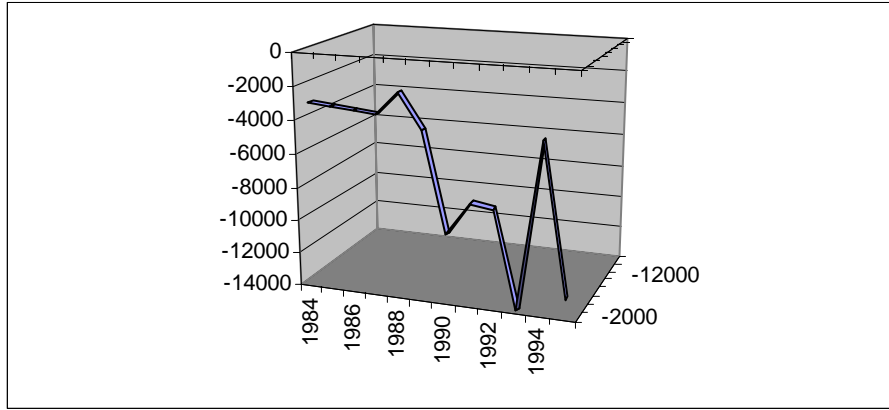
dolara yükselmiştir. 1993 yılında özellikle dış ticaret açığının öngörülenin çok üstünde artması (Grafik 1), görünmeyen işlemlerde fazlalığa ve Türkiye’de karşılıksız transferlere karşın, cari işlemler açığının tehlikeli boyutta büyümesine neden olmuştur. (Akgüç-Özötün,1994,29) (Tablo 1)

Tablo 1: 1990-1993 Türkiye’nin Makroekonomik Performansı

	1990	1991	1992	1993
GSMH Reel Artış Hızı	9.4	0.4	6.4	7.6
Enflasyon Oranı (Tefe)(%)	52.7	55.1	62.1	58.3
Cari İşlemler Dengesi(Milyon \$)	-2.6	258.0	-943.0	-6.4
Toplam Yatırımlar/GSMH(%)	26.1	22.2	22.4	26.9
Cari İşlemler Dengesi (%)	-2.4	0.2	-0.8	-5.0
Konsolide Bütçe Açığı/GSMH(%)	-3.0	-5.2	-4.3	-6.9
KKFG/GSMH (%)	7.4	10.2	10.6	12.1

Kaynak: ALPAGO Hasan, **IMF Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yay., İstanbul, 2002, s.121

Grafik 1: Dış Ticaret Açığı 1984-1995 (Milyon\$)

Kaynak: KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yay., İstanbul, 2002, s.127’den naklen, TCMB

Aynı bakış açısıyla 2001 krizi öncesindeki ekonomik gelişmeler incelendiğinde benzer sorunların yaşandığı görülmektedir. 2000 yılı boyunca TL’nin değer kazanmasıyla mal ve hizmet ithalatı dolar bazında %38,5 artarak 39.7 milyar dolardan 54 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat gelirlerindeki artış ise, sadece %7 düzeyinde kalmış ve ihracat gelirleri ancak 1998 düzeyini yakalayabilmiştir. Böylece dış ticaret açığı 1994 krizi öncesinde olduğu gibi (-6,4) hızla büyümüş ve cari işlemler açığını 9.7

milyar dolara kadar yükseltmiştir. (Yeldan, 2002, 193) (Tablo 2) Oysa 2000 yılı istikrar programına göre bu açık 2.8 milyar dolar olarak öngörülmekteydi. (Tablo 3)

Tablo 2: Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat (FOB)	14.7	15.3	18.1	21.6	23.2	26.3	27.0	26.6	27.3
İthalat (CIF)	22.9	29.4	23.3	35.7	43.6	48.6	45.9	40.7	54.0
Dış Tic. Dengesi	-8.2	-14	-5.1	-14.1	-20.4	-22.3	-18.9	-14.1	-26.7
Cari İşl. Dengesi	-1.0	-6.4	2.6	-2.3	-2.4	-2.6	2.0	-1.4	-9.7

Kaynak: ENÇ Ercan, “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C:3, S:2, Güz 2001, s.32-33

Tablo 3: 2000 Yılı Program Hedefleri ve Gerçekleşmeler

	Program Gerçekleşme	
GSMH (%)	5.5	6.1
TEFE (Yıl Sonu %)	20	33
İHRACAT (Milyon \$)	28250	2774
İTHALAT (Milyon \$)	46000	54502
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyon \$)	17750	22377
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI (Milyon \$)	2845	9818

Kaynak: ÇELEBİ Işın, “Güvensizlik Ortamı-Bekleyişler Kriz ve Çözüm”, **Doğu Batı Dergisi**, Y:4, S:17, Kasım Aralık Ocak 2001-2002, s.249

Yaşanan krizlerden önce TL'nin aşırı değerlenmesiyle ilgili olarak sık sık Mark ve Yen'le ilgili örnekler verilmiştir. Ancak aradaki en önemli farklılık, Mark ve Yen'in sürekli olarak değerlenmesine karşılık, ilgili ülke ekonomilerindeki işletmelerin verimlilik ve küresel rekabet güçlerini arttırabilmiş olmaları ve bu ülkelerin bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri ve dış talebi yüksek olan ürünler üretebiliyor olmalarıdır. Diğer bir ifade ile Almanya ve Japonya güçlü Mark ve Yen politikaları izlerken, makro ekonomik ve işletme bazlı olarak küresel rekabet güçlerini de arttırmışlardır.¹ Fakat buna benzer bir rekabet gücü, Türkiye ekonomisinde ve işletmelerinde gözlenememiş ve cari açıklar program hedefinin çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taramasında, krizlere reel ekonomi açısından yaklaşan bazı akademisyen ve bilim adamlarının çalışmaları incelenmiştir. M.Toprak (1996)'a göre, 1994 krizi, kendini para krizi şeklinde gösterse de sorun, genel kanının aksine rekabete dayalı bir üretim

¹ <http://www.tisk.org.isverderg/Nis2001/krizverk.htm>, 15.05.2004.

krizidir. Yine krizleri dış ticaret ve cari işlem açıkları bağlamında inceleyen E. Yeldan (1998) ve E. Enç (2001) yaşanan krizler öncesinde dış ticaret açıklarına bağlı cari işlem açıklarına dikkati çekmekte ve bu konudaki olumsuz gelişmelerin krizin en önemli habercileri olduklarını ifade etmektedirler. Aynı yaklaşım IMF eski başkanı S. Fisher de, yüksek cari açıkların yaklaşmakta olan bir krizin habercisi olduğunu ifade etmektedir. R.Karluk (1999), Türkiye’de ihracata dayalı sanayileşmenin rekabete dayalı sorunlarının halledilmesi gerektiğini ve salt parasal teşviklerle uzun vadeli olarak ihracat artışı sağlanamayacağını ifade etmektedir. Bu açıdan bu çalışmada, ithalat ve ihracat arasındaki döviz kuruna bağlı kısır döngünün değişmediği düşüncesi savunulmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel hipotezi; “2001 ekonomik krizi sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişim yaşanmadığı” şeklindedir.

2001 krizi sonrasında dalgalı kur politikasının uygulanmaya konulmasının ve buna bağlı ekonomik gelişmelerin, ekonomik krizin en önemli belirleyicilerinden olan ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişime neden olup olmadığı, diğer ifadesiyle ithalat ve ihracat arasında yaşanan kısır döngünün değişip değişmediği, ekonometrik bir çalışmayla incelenmeye çalışılacaktır.

2. 2001 KRİZİ VE UYGULAMAYA KONAN DALGALI KUR POLİTİKASI SONRASINDA İTHALAT FONKSİYONUNDAKİ YAPISAL DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ

2.1. Değişkenlerin Belirlenmesi ve Veri Kaynağı

Bağımlı değişken, y = İthalat Miktar İndeksi olmak üzere, ithalat miktarındaki değişimleri açıklamada etkisi istatistiksel olarak anlamlı olan bağımsız değişkenler de aşağıdaki gibidir.(Toprak, 1996, 197)

MBBDR : Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervi, (X_1)

İHMİ : İhracat Miktar İndeksi, (X_2)

YMFO : Yıllık Mevduat Faiz Oranı, (X_3)

TSÜİ : Toplam Sanayi Üretim İndeksi (X_4)

İthalat fonksiyonuyla ilgili olarak; Merkez Bankası’nın brüt döviz rezervlerinin artması, piyasadaki döviz arzını artıracığından döviz kuru karşısında TL’nin değer kazanmasına, görece olarak ithal mallarının ucuzlamasına ve ithalat talebinin artmasına neden olacaktır. Mevduat faiz oranlarının artma eğiliminde olması ise yatırımları, üretimi ve ihracatı olumsuz yönde etkileyeceğinden, dolaylı olarak ithalatı negatif yönde etkileyecektir. Ayrıca Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sanayi üretimi, ithal girdiye bağımlı olduğu için üretimin ve buna bağlı olarak da ihracatın artış

eğiliminde olması, ithalat artışına bağlı olacak ya da ithalat artışları, üretim ve ihracatı artıracaktır.

Uygulamadaki veriler T.C Merkez Bankası'nın www.tcmb.gov.tr adlı internet sitesinden temin edilmiştir. Merkez Bankası Brüt Döviz Rezerviyle ilgili veriler, milyon \$'dır. İthalat, İhracat ve Toplam Sanayi Üretim İndekslerine ait verilerde 1994 baz yılı olarak alınmıştır. Ayrıca Mevduat Faiz Oranları, aylık olup, 12 ay vadeli ağırlıklandırılmış değerlerdir.

2.2. 2001 Krizi Sonrası İthalat Fonksiyonundaki Yapısal Değişimin İncelenmesi

Türkiye'de kriz tartışmaları 2000 yılı Kasım ve 2000 yılı Şubat aylarında daha çok yoğunlaşmakla birlikte, bu kriz göstergelerini 1997 yılının ikinci yarısından sonra derinleşme eğilimi gösteren global krizin uzantıları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda modele ait veriler aylık olup, Mart 1998 ile Mart2004 dönemini kapsamaktadır.

Şubat 2001'de büyük bir ekonomik krizin yaşanması ve sonrasında dalgalı döviz kuru politikasının uygulanmaya başlamasının ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişime neden olup olmadığının sınanmasında öncelikle TSÜİ'de ÇDB (Çoklu Doğrusal Bağlantı) tespit edildiğinden, değişkenin farkları alınarak ÇDB'nin giderilmesine çalışılmıştır. Sonrasında da aylık olan veriler üzerindeki mevsimsel etkilerin arındırılması için modelde yapay (Dummy) değişkenler kullanılmıştır. Modeldeki "D"ler her bir ay için yapay değişkeni ifade etmektedir. Bu amaçla;

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{1i} + \dots + \hat{\beta}_{15} D_{15i} + u_i$$
 modeli oluşturulmuştur. Model, ilgili verilerle SPSS programında çalıştırılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo:4

	Parametreler		t	P Değ.
	B	Std. Hata		
(Constant)	107,132	24,496	4,373	,000
MBBDR	,008	,001	10,137	,000
İHMİ	,055	,065	,851	,398
MFO	-1,075	,145	-7,435	,000
TSÜÝ	2,065	,404	5,110	,000
D1	18,571	12,415	1,496	,140
D2	5,005	11,281	,444	,659
D3	20,005	12,095	1,654	,104
D4	26,335	12,224	2,154	,035
D5	16,898	12,358	1,367	,177
D6	-10,496	11,381	-,922	,360
D7	4,633	11,509	,403	,689
D8	26,248	12,618	2,080	,042
D9	41,385	12,599	3,285	,002
D10	-21,026	13,949	-1,507	,137
D11	-22,734	12,800	-1,776	,081

Ulaşılan sonuçlar itibariyle %5 anlamlılık seviyesinde D₄, D₈ ve D₉ yapay değişkenleri anlamlı çıkıp modele dahil edilirken, İHMİ (İhracat Miktar İndeksi) anlamsız çıktığından modelden çıkartılmış ve bu doğrultuda ithalat fonksiyonu;

$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{3i} + \hat{\beta}_3 x_{4i} + \hat{\beta}_4 D_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{8i} + \hat{\beta}_6 D_{9i} + u_i$ şeklinde oluşturulmuştur. Modele ilişkin elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Tablo.5

	Parametreler		t	P Değ.
	B	Std. Hata		
(Constant)	120,057	24,508	4,899	,000
MBBDR	,008	,001	9,773	,000
MFO	-1,082	,145	-7,467	,000
TSÜİ	2,362	,342	6,913	,000
D4	25,577	10,089	2,535	,014
D8	27,329	10,218	2,674	,009
D9	41,674	10,223	4,077	,000
D. R Kare:0,848 D-W:1,502 F:68,035				

İlgili sonuçlar bağlamında mart 1998- mart 2004 yılları için ithalat miktar fonksiyonu:

$\hat{y}_i = 120,057 + 0,008 * MBBDR - 1,082 * MFO + 2,362 * TSÜİ$ olarak belirlenmiştir.

Şubat 2001 krizi ve dalgalı kur politikasının uygulamaya konması sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin sınanmasında da yine modelde yapay (dummy) değişkenlerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda sabit terim için Mart 1998 den şubat 2001'e kadar "0", Mart 2001'den Mart 2004'e kadar ise "1" değişkeni kullanılmıştır. Yine aynı şekilde diğer bağımsız değişkenler için Mart 1998 den Şubat 2001'e kadar "0", Mart 2001 den Mart 2004'e kadar ise ilgili bağımsız değişkenlerin kendi değerleri kullanılmış ve aşağıdaki modele ulaşılmıştır.

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 D_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{5i} + \hat{\beta}_6 D_{6i} + \hat{\beta}_7 D_{7i} + \hat{\beta}_8 Z_{1i} + \hat{\beta}_9 Z_{2i} + \hat{\beta}_{10} Z_{3i} + u_i$$

Modeldeki $Z = D.X$ olmak üzere bağımsız değişkenlere ait eğimlerin farklılığını temsil eden yapay değişkenleri ifade etmektedir. Modelin çalıştırılmasıyla ilgili olarak ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo:6

Model	Parametreler	t	P Değ.		
	B	Std. Hata			
1	(Constant)	210,042	60,757	3,457	,001
	MBBDR	,004	,002	1,477	,145
	MFO	-1,083	,158	-6,860	,000
	TSÜİ	1,979	,498	3,972	,000
	D4	27,066	10,136	2,670	,010
	D8	22,914	10,266	2,232	,029
	D9	35,387	10,327	3,427	,001
DC	CDUMMY	38,738	105,047	,369	,714
Z1	MBDUMMY	,001	,003	,430	,669
Z2	MFDUMMY	-1,300	,804	-1,617	,111
Z3	TSDUMMY	,722	,668	1,081	,284
D. R Kare:	D-W. 1,565	F:43,839			
0,856					

$$\hat{y}_i = 38,738 * CDUMMY + 0,001 * MBDUMMY - 1,300 * MFDUMMY + 0,722 * TSDUMMY$$

İthalat fonksiyonunda yapısal değişimin sınanmasında oluşturulan yapay değişkenlerden sabit terim farkı ve bağımsız değişkenlere ait eğim farklılıklarının % 5 anlamlılık seviyesinde, istatistiksel olarak anlamsız çıktıkları görülmektedir. Diğer ifadeyle Şubat 2001 krizi ve dalgalı kur politikası uygulaması sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal anlamda bir değişim yaşanmamıştır.

4.3. Modelde TEFE Değişkeninin Kullanılması

1980 sonrası dönemde, uygulanan teşvik politikaları sonucunda ihracatın ürün kompozisyonu sanayi ürünleri lehine değişirken, zaman içinde başka bir olumsuz yapı oluşmuş, sanayi ürünleri ihracatı, dokuma – giyim ve demir – çelik ürünleri ihracatına büyük çapta bağımlı hale gelmiştir. Ancak bu sektörlere ait girdi bileşenlerinin üretiminin yurt içinde yetersiz olmasından yada ithalinin yerli üretimden daha ucuz olmasından dolayı dokuma-giyim ve demir-çelik sektörlerinde üretim, dolayısıyla ihracat öncelikle ithal girdiye bağımlı hale gelmiştir. Bu durum, ilgili sektörlerde ait ihracat ve ithalat rakamlarının karşılaştırmalı olarak verildiği tablo 7 ve tablo 8’de açık şekilde görülmektedir. Ancak dış pazarlarda rekabet gücü düşük olan ürünlerin ihracatının artırılması amacıyla uygulanan düşük döviz kuru politikası bir kısır döngünün oluşmasına neden olmaktadır. Zira düşük döviz kuru, ihraç ürünlerini dış pazarlarda görece daha ucuz olmasını sağlarken, buna mukabil üretimin ve ihracatın temel girdisi konumundaki ithal mallarının pahalılaşmasına neden olmaktadır. Sıcak para girişleriyle birleşen ithal edilen enflasyon ise TL’nin yeniden değerlendirilmesine ve dış ticaret dengelerinin tersine dönmesine neden olmaktadır.

Tablo 7: Türkiye’nin Demir-Çelik (72 ve 73 Fasıllar) İthalatı ve İhracatı (Milyon \$)

İTHALAT					İHRACAT				
	1997	1998	1999	2000		1997	1998	1999	2000
Pik	42	33	19	34	Pik	21	2	8	11
Hurda	988	809	660	694	Hurda	14	13	14	18
Kütük	315	324	246	366	Kütük	305	152	103	212
Yassı Ürün	998	997	663	1.108	Yassı Ürün	308	223	191	270
Uzun Ürün	143	147	106	115	Uzun Ürün	1.244	1.103	1.133	1.013
Vasıflı Çelik Ürünler	361	353	264	324	Vasıflı Çelik Ürünler	50	45	36	43
Boru	265	165	104	259	Boru	238	223	185	233
Boru Bağl.Parç.	59	61	29	38	Boru Bağl.Parç.	19	23	24	22
İnşaat Aksamı	99	68	81	75	İnşaat Aksamı	68	91	59	75
Demetl.Tel, Halat	20	19	20	22	Demetl.Tel, Halat	40	45	4	47
Zincirler	7	12	6	6	Zincirler	6	5	7	4
Çivi, Vida, Cıvata	106	92	62	79	Çivi, Vida, Cıvata	25	31	31	34
Radyatörler	11	12	10	15	Radyatörler	33	41	42	45
Mutfak Eşyası	11	20	17	20	Mutfak Eşyası	55	61	59	65
Diğerleri	298	306	255	294	Diğerleri	189	193	251	203
TOPLAM	3.723	3.418	2.542	3.449	TOPLAM	2.615	2.251	2.147	2.295

Kaynak: www.dtm.gov.tr, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)

Tablo 8: Türkiye'nin İplik İhracatı ve İthalatı (US \$)

YILLAR	1998		1999		2000	
	İHR	İTH	İHR	İTH	İHR	İTH
Pamuk İpliği	294.061.925	115.840.837	314.604.835	84.498.038	255.765.844	110.996.300
Yün İpliği	7.600.593	46.559.400	13.392.622	37.872.315	14.648.714	42.903.166
Suni, Sentetik İpek İplik	375.555.366	551.286.501	381.357.012	460.562.602	454.391.496	565.184.385
Keten, Kenevir, Jüt İpliği	649.610	41.257.244	188.645	30.610.335	160.384	35.261.415
Halat, İp, Sicim, Ağ	12.460.431	18.885.729	14.437.979	11.966.723	19.287.716	15.567.521
TOPLAM	690.327.925	773.829.711	724.017.093	625.510.013	744.254.154	769.912.787

Kaynak: <http://www.igeme.gov.tr>, 15.08.2004.

Bu açıklamalar ışığında izleyen kısımda, modele TEFE değişkeni dahil edilerek Şubat 2001 ekonomik krizi sonrasında yukarıda ifade edilen kısır döngünün yapısal anlamda değişip değişmediği sınıanacaktır. Yukarıda da açıklandığı gibi, ihracatın büyük oranda ithal girdiye bağımlı hale gelmesi nedeniyle İHMİ ve TEFE verileri diğer değişkenlere gecikmeli olarak uyum göstereceğinden bu değişkenler modele gecikmeli olarak dahil edileceklerdir. Gecikmeli veriler, Mart 1998 ile Mart 2004, diğer değişkenler ise Şubat 1998 ve Şubat 2004 aylarını kapsamaktadır. Ayrıca, İthalat fonksiyonuna TEFE değişkeninin (X_5) dahil edilmesinde karşılaşılan ÇDB, değişkenin farkları alınarak giderilmeye çalışılmıştır. Modelde aylık veriler kullanıldığından, mevsimsel etkileri arındırmak için yine yapay (Dummy) değişkenler kullanılmıştır. Modelde yer alan “D” ifadeleri aylık yapay (Dummy) değişkenleri belirtmektedir. Bu bağlamda oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 x_{5i} + \hat{\beta}_6 D_{1i} + \dots + \hat{\beta}_{16} D_{11i} + u_i$$

Model, ilgili verilerle SPSS programında çalıştırılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo:9

	Parametreler		t	P Değ.
	B	Std. Hata		
(Constant)	120,459	24,185	4,981	,000
MBBDR	,006	,001	8,243	,000
İHMİ	,085	,064	1,333	,188
MFO	-1,050	,136	-7,724	,000
TSÜİ	2,049	,385	5,325	,000
TEFE	-,094	,031	-3,064	,003
D1	10,875	11,615	,936	,353
D2	25,723	11,010	2,336	,023
D3	11,949	11,760	1,016	,314
D4	29,995	10,875	2,758	,008
D5	37,192	10,861	3,424	,001
D6	30,427	10,676	2,850	,006
D7	4,508	11,238	,401	,690
D8	19,494	11,040	1,766	,083
D9	40,713	10,722	3,797	,000
D10	62,156	10,838	5,735	,000
D11	-2,886	11,340	-,254	,800

Ulaşılan sonuçlar itibariyle % 5 anlamlılık seviyesinde sadece D₂, D₄, D₅, D₆, D₉ ve D₁₀ anlamlı çıktığı için modele sadece bu değişkenler dahil edilmiş ve ithalat fonksiyonu,

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 x_{5i} + \hat{\beta}_6 D_{2i} + \hat{\beta}_7 D_{4i} + \hat{\beta}_8 D_{5i} + \hat{\beta}_9 D_{6i} + \hat{\beta}_{10} D_{9i} + \hat{\beta}_{11} D_{10i} + u_i$$

şeklinde oluşturulmuştur. Modele ilişkin verilere ait sonuçlar aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Tablo:10

	Parametreler			P.Değ.
	B	Std. Hata	T	
(Constant)	127,780	22,487	5,682	,000
MBBDR	,006	,001	8,198	,000
İHMİ	,103	,060	1,713	,092
MFO	-1,027	,132	-7,782	,000
TSÜİ	2,364	,305	7,754	,000
TEFE	-,104	,029	-3,598	,001
D2	19,377	8,862	2,187	,033
D4	23,453	8,536	2,747	,008
D5	31,050	8,554	3,630	,001
D6	24,671	8,498	2,903	,005
D9	35,390	8,615	4,108	,000
D10	57,664	8,768	6,576	,000
D. R Kare:	D- W:1,778	F:51,169		

İlgili sonuçlar bağlamında % 5 anlamlılık düzeyinde İHMİ anlamsız çıktığından modelden çıkartılmış ve ithalat miktar fonksiyonu:

$\hat{y}_i = 127,780 + 0,006 * MBBDR - 1,027 * MFO + 2,364 * TSÜİ - 0,104 * TEFE$ olarak belirlenmiştir. Şubat 2001 krizi ve dalgalı kur politikasının uygulamaya konması sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin sınanmasında yine modelde yapay (dummy) değişkenlerden yararlanılmıştır. Modeldeki Z= D.X olmak üzere, bağımsız değişkenlere ait eğimlerin farklılığını temsil eden yapay değişkenleri ifade etmektedir. Model aşağıdaki gibidir.

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{2i} + \hat{\beta}_6 D_{4i} + \hat{\beta}_7 D_{5i} + \hat{\beta}_8 D_{6i} + \hat{\beta}_9 D_{9i} + \hat{\beta}_{10} D_{10i} + \hat{\beta}_{11} D_{i} + \hat{\beta}_{12} Z_{1i} + \hat{\beta}_{13} Z_{2i} + \hat{\beta}_{14} Z_{3i} + \hat{\beta}_{15} Z_{4i} + u_i$$

Modelin çalıştırılmasıyla şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo:11

Model	Parametreler		T	P Değ.	
	B	Std. Hata			
1	(Constant)	242,721	51,442	4,718	,000
	MBBDR	,002	,002	,973	,335
	İHMİ	,100	,111	,903	,371
	MFO	-1,125	,135	-8,331	,000
	TSÜİ	2,347	,412	5,694	,000
	TEFE	-,308	,123	-2,497	,016
	D2	20,780	8,608	2,414	,019
	D4	28,675	8,835	3,246	,002
	D5	35,599	8,854	4,021	,000
	D6	28,878	8,280	3,488	,001
	D9	35,834	8,516	4,208	,000
	D10	54,501	8,965	6,079	,000
DC	CDUMMY	-131,438	92,819	-1,416	,162
Z1	MBDUMMY	,005	,003	1,803	,077
Z3	MFDUMMY	,049	,752	,066	,948
Z4	TSDUMMY	,239	,572	,418	,678
Z5	TEFDUM	,230	,119	1,931	,059
D. R	D-W: 1,947	F:39,027			
Kare:0,894					

İthalat fonksiyonunda yapısal değişimin sınanmasında oluşturulan yapay değişkenlerden sabit terim farkı % 5 anlamlılık seviyesinde, istatistiksel olarak anlamsız çıkarken, sadece TEFE ve MBBDR değişkenlerinin %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıktıkları görülmektedir.

SONUÇ

Kurulan ilk modele göre ithalat fonksiyonunda; Şubat 2001 sonrası dönemde sabit terim farkında yapısal bir değişme gerçekleşmezken, bağımsız değişkenlere ait eğim farklılıkları da %5 anlam seviyesinde anlamsız çıkmıştır. Ayrıca İHMİ'nin de anlamsız çıkması, ithalatın temel belirleyicisinin ihracat olmadığını göstermektedir.

TEFE değişkeninin modele eklenmesiyle ortaya çıkan sonuçlar, dış ticarete yüksek ve düşük döviz kuruna bağlı olarak yaşanan kısır döngüyle ilgili olarak ortaya atılan savı doğrular niteliktedir. İkinci modelde de sabit terim farkının %5 anlam seviyesinde anlamsız çıkmasına karşın MBBDR ve TEFE bağımsız değişkenlerine ait eğim farkları %10 seviyesinde anlamlı

bulunmuşlardır. Değişkenlere ait katsayılar incelendiğinde MBBDR deki 1 birimlik artış, kriz öncesi döneme göre kriz sonrasında ithalatı (0,005-0,002) 0,003 oranında artırırken, TEFE deki 1 birimlik artış ise kriz öncesi döneme göre ithalatı (0,230+0,308) 0,538 oranında artırdığı görülmektedir.

Dolayısıyla, kriz sonrasında sıcak para girişleri ve ithal girdi maliyetlerinin yükselmesiyle artan enflasyon oranı, TL'nin yeniden değerlendirilmesine neden olarak ithalatı avantajlı konuma getirmiştir. İthalatın ağırlıklı olarak ihracat yerine sıcak para girişleri ve artan TEFE dolayısıyla değerlendirilen TL etkisiyle artma eğiliminde olması, ihracat artışları için döviz kuru üzerinde devalüasyon yönünde baskı oluşturacağına işaretlerini vermektedir. Bu nedenle çalışmada ifade edilen kısır döngü devam etmektedir.

Bu kısır döngünün kırılması, yurtiçi üretim miktarı ve üretilen malların çeşitliliğinin artmasına ve aynı zamanda dış pazarlarda uluslar arası rekabet gücünün göreceli olarak yükselmesine bağlıdır. Yurtiçi üretim arttıkça, dış ticaret içinde önemli bir pay sahibi olan nihai (tüketim) mal ve hizmet ithalatının payı düşecektir. Bu nedenle ithalat toplamı içinde tüketim mallarının payı göreceli olarak azalırken, ara malı ve yatırım malı ithalatının göreceli payı yükselecektir. Ara ve yatırım mallarının, ihraç edilecek malların üretimde kullanılmasıyla meydana çıkan katma değer, dış ticaret açığının azalması ve bu açıklardan kaynaklanan krizlerin önlenmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKGÜÇ Öztin-ÖZÖTÜN Erdoğan, **1994 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi**, İSO Yay., No:1994-2, İstanbul, 1994,29

ALPAGO Hasan, **IMF Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yay., İstanbul, 2002,s.120

ÇELEBİ İşın, “Güneydoğu Asya Krizi ve Krizin Türkiye Ekonomisi Üzerine Muhtemel Etkileri Paneli”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Y:13, S:144, Mart 1998, s.10

ENÇ Ercan, “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C:3, S:3, Kış 2001, s.31

GUJARATI Damador, **Temel Ekonometri**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999.

KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yay., İstanbul, 2002

KARLUK Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Yay., 6. Baskı, İstanbul, 1999

TARI Recep, **Ekonometri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

TOPRAK Metin, **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Turan Kitabevi Yay., Ankara, 1996,s.151

TOPRAK Metin, **Türkiye Ekonomisinde Reel Finansal Etkileşim: Sanayi Üretimi- İhracat- İthalat 1990-1994**, D.E.Ü (11), 187-208, 1996. S.197

YELDAN Erinç, “Türkiye Ekonomisi’nde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine”, **Doğu Batı Dergisi**, Y:4, S:17, Kasım Aralık Ocak 2001-2002

www.dtm.gov.tr, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)

www.igeme.gov.tr, İhracatı Geliştirme Merkezi